

потребує, передусім, урахування рівнів впливу на ведення ЗЕД. Наприклад, зміни обмінного курсу, що виникають як реакція на відхилення в торговому балансі, хоча і залежать від еластичності попиту зі зміни ціни, проте не є однаковими з погляду часу, а відтак й дії інфляційного фактора. Так, короткострокові курси є менш еластичними, ніж довгострокові. Крім того, можуть бути різні причини, що викликають різкі зміни короткострокових курсів, які самі по собі змінюють правила гри. Відтак, на погляд авторів, загальна послідовність процедури здійснення ЗЕД, виходячи з фінансового аспекту розкриття результату такої діяльності, повинна базуватися на поступовому розгляді значимості дії факторів впливу фінансового регулювання та факторів виробництва на результат ведення ЗЕД. При цьому, така послідовність на першому кроці визначається з погляду важливості впливу того або іншого фактору на діяльність господарюючого суб'єкта.

Отже, в даній статті визначено основні методичні аспекти щодо узагальнення впливів фінансового регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Сутність такого узагальнення полягає у визначенні результату ведення ЗЕД з погляду фінансової складової. У підсумку це дозволяє розкрити множини можливих впливів фінансового регулювання ЗЕД суб'єкта господарювання та їх зв'язок з погляду структурного подання фінансового результату відміченої діяльності. Тож як напрямок подальшого дослідження слід визначити на необхідність проведення узагальнюючого аналізу факторів впливу фінансового регулювання за запропонованим підходом для ряду конкретних суб'єктів господарювання.

Література: 1. Бурак П. Ю. Інтегровані підприємницькі структури: перспективи розвитку України / П. Ю. Бурак. – Львів : Логос, 2003. – 564 с. 2. Бутник О. М. Економіко-математичне моделювання перехідних процесів у соціально-економічних системах / О. М. Бутник. – Харків : ВД "ІНЖЕК", СПД Лібуркіна Л. М., 2004. – 304 с. 3. Пономаренко В. С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи / В. С. Пономаренко, О. М. Тридід, М. О. Кизим. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2003. – 323 с. 4. Бердар М. М. Впровадження прогресивних методів управління фінансовими ресурсами підприємств у зовнішньоекономічній діяльності / М. М. Бердар // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 5. – С. 31–37. 5. Боровков П. Финансовая структура как современный инструмент управления экономической предпринимательства / П. Боровков // Проблемы теории и практики управления. – 2007. – № 2. – С. 109–115. 6. Бровков С. М. Валютно-фінансові механізми в міжнародному бізнесі: світовий досвід та українська практика: монографія / С. М. Бровков, Л. В. Руденко. – К. : ТОВ "Агенство "Україна", 2001. – 380 с. 7. Дурицька Г. В. Економічне регулювання зовнішньоекономічної діяльності промислового виробництва: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к. е. н. : спец. 08.00.03 "Економіка та управління національним господарством" / Г. В. Дурицька. – Львів : Інституті регіональних досліджень НАНУ, 2007. – 26 с. 8. Крамарева О. М. Оцінка ефективності експорту та імпорту машин і обладнання вітчизняними підприємствами: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к. е. н. : спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / О. М. Крамарева. – Харків : ХНЕУ, 2005. – 20 с. 9. Горчаков В. Ю. Формування організаційно-економічного механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю великої компанії: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к. е. н. : спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / В. Ю. Горчаков. – Донецьк : Інститут економіки промисловості НАНУ, 2005. – 22 с. 10. Васюренко Л. В. Ресурси комерційного банку: теоретичний та прикладний аналіз / Л. В. Васюренко, І. М. Федосік. – Харків : ПП "Яковлева", 2003. – 88 с.

Стаття надійшла до редакції
16.11.2009 р

УДК 336.671

Греченко Ю. А.

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИБУТКУ

The concept of profit with the development of the economic theory constantly became complicated from the elementary definition – as the income received from manufacture and realisation of any goods, to concept of net profit. But profit interpretation was and remain till now disputable enough. The general for all researchers-economists in the field of profit is the thought that the profit represents a difference, the rest and contains in the receipt. Divergences arise at attempt to establish the components that make this indicator.

Основу ринкової економіки незалежно від галузей складає підприємницька діяльність. Відповідно до статті 42 Господарського кодексу, підприємництво — це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [1].

Таким чином, економічні результати є головною метою (поряд із соціальними результатами) здійснення підприємницької діяльності. Як правило, до економічних результатів відносять два основних показники – прибуток (абсолютний показник) і рентабельність (відносний показник).

Прибуток – багатозначна економічна категорія. Від глибини її пізнання й правильності використання залежить ефективність комерційного розрахунку, ціноутворення й інших економічних важелів господарювання.

Зважаючи на те, що прибуток є однією з основних економічних категорій, дослідження сутності поняття "прибуток", його еволюції почали проводитись досить давно. Цій проблемі багато уваги приділяли класики економічної науки А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, А. Маршал, Дж. Кейнс, Й. Шумпетер та ін. [2 – 5]. Значну увагу приділяють цьому питанню і сучасні дослідники (наприклад [6 – 8]). Незважаючи на те, що багато авторів намагалися розібратися в понятті, сутності, функціях, видах прибутку, вивчення цієї галузі економічної науки не вичерпало себе. Залишилася безліч недосліджених і спірних питань, які вимагають свого вирішення. Узагальнюючи проведені дослідження, можна виділити основні підходи до визначення категорії прибуток.

Поняття прибутку з розвитком економічної теорії постійно ускладнювалося від найпростішого визначення – як дохід, отриманий від виробництва й реалізації будь-якого товару, до поняття чистого прибутку. Але трактування прибутку були й залишаються дотепер досить спірними. Загальним для всіх дослідників-економістів у галузі прибутку є думка про те, що прибуток становить різницю, залишок і міститься у виторзі від продажу. Розбіжності виникають при спробі встановити, з яких же компонентів складається цей показник.

У даній статті спробуємо розглянути еволюцію теорій прибутку.

Перші спроби визначити сутність прибутку можна знайти вже у Платона й Аристотеля, які розглядали прибуток у тісному зв'язку зі способами й цілями нагромадження грошей у суспільстві. Однак підходи цих філософів до визначення прибутку носили уривчастий, безсистемний характер.

Початковий етап формування основних принципів у теорії прибутку пов'язують з економічними поглядами меркантилістів, потім – фізіократів. Але все ж таки закладення фундаментальних основ у теорії прибутку пов'язане з іменем А. Сміта.

Теорія прибутку А. Сміта, як і його теорія вартості, су-перечлива. З одного боку, розвиваючи трудову теорію вартості, він указує, що прибуток – це продукт чужої праці, який привласнюється власником. "Тому вартість, – пише він, – яку робітники додають до вартості матеріалів, розпадається сама в цьому випадку на дві частини, з яких одна йде на оплату їхньої заробітної плати, а інша – на оплату прибутку їхнього підприємця на весь капітал, що він авансував у вигляді матеріалів і заробітної плати" [2, с. 51].

При цьому А. Сміт додає, що прибуток на капітал є не іншим визначенням заробітної плати за працю із наглядом й керування справою, він встановлюється зовсім на інших началах і не відповідає кількості, важкості або складності цієї праці. Прибуток визначається вартістю вкладеного у справу капіталу та буває більш або менш залежним від розмірів цього капіталу [2, с. 51].

Але трохи далі в А. Сміта вже зустрічаються початки іншої теорії прибутку: "Заробітна плата, прибуток і рента є трьома первісними джерелами всякого доходу, так само як і всякої мінової вартості" [2, с. 53].

Д. Рікардо у своїй основній праці "Початок політичної економії й оподаткування", розвиваючи теоретичні положення А. Сміта, стверджував, що прибуток є надлишком вартості над заробітною платою та продуктом неоплаченої праці робітника [3].

Важливим внеском у розвиток прибутку стала теорія трьох факторів виробництва Ж. Б. Сея. Суть її полягає в тому, що у створенні вартості продукту беруть участь праця, земля й капітал. Науковець підкреслює, що підприємницький дохід виступає не просто як рід заробітної плати, що міг би одержати найманий управляючий, а винагорода за особливо важливу суспільну функцію – раціональне по'єднання всіх факторів виробництва.

Ряд нових понять уводить у теорію прибутку К. Маркс. На перший план він виводить поняття доданої вартості, яка "представлена як породження всього авансованого капіталу, здобуває перетворену форму прибутку" [4, с. 43]. За К. Марксом джерелом прибутку є тільки та частина капіталу, що авансується в робочу силу. Також він увів поняття норми прибутку, що відображає ефективність виробництва.

Марксистська, а потім і маржиналістська теорії як фактори виділяють робочу силу, предмет праці й засоби праці, підрозділяючи їх на дві великі групи: особистий і речовинний фактори виробництва, що створюють складну взаємодіючу систему, ефективність якої визначається технологією й організацією виробництва. Крім того, маржиналістська теорія, на відміну від марксистської, традиційно виділяє ще один фактор виробництва – підприємницьку діяльність, що припускає використання ініціативи, кмітливості й ризику в організації виробництва.

Пізніше трактування виробничих факторів одержало більш глибоке й розширене тлумачення. До них звичайно відносять: працю; землю; капітал; підприємницькі здатності.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що економістів XVIII – XIX ст. проблема прибутку цікавила, насамперед, з позиції джерел його створення.

У XX ст. з розвитком акціонерних компаній, які зайняли домінуюче положення серед інших форм підприємницької діяльності, відбулось розмежування функцій власників – капіталістів та найманих управляючих. Відповідно з'явилось розмежування плати за управління та власне прибутку, тому економічна теорія почала розвивати нові теорії щодо основних джерел походження прибутку, виникнення яких, як правило, пов'язують з іменами Йозефа Шумпетера та Френка Найта.

На думку Й. Шумпетера, підприємець – це та людина, яка використовує і впроваджує існуючі методи та їхні комбіна-

ції більш ефективно, що й породжує нововведення, а "... підприємницький прибуток – результат здійснення нових комбінацій" [5, с. 285]. У результаті впровадження таких комбінацій знижуються витрати виробництва, утворюється різниця між існуючими цінами й витратами, яку Й. Шумпетер і визначає як підприємницький прибуток. А що стосується капіталу, то його можна позичити, використовуючи чужі винаходи й існуючі методи. Підприємець ніколи не ризикує, у дійсності ризикує той, хто надає капітал", – вважає науковець.

Й. Шумпетер указує на розходження між прибутком і заробітною платою: у той час як заробітна плата визначається граничною продуктивністю праці, прибуток є виключенням із цього закону. Прибуток виражає цінність підприємницького внеску у виробництво так само, як заробітна плата – внесок робітника. Він наводить такі доводи: підвищення заробітної плати стосується всіх, а прибуток дістається одному підприємцеві; заробітна плата – елемент ціни, а прибуток – ні; заробітна плата – постійний дохід, у той час як прибуток не є таким [5, с. 304].

Теорія Йозефа Шумпетера стала кульмінацією напрямку, де прибуток розглядався як особлива форма доходу, що виступала як винагорода підприємця за його послуги. Пізніше економічна теорія як джерело виникнення прибутку додала невизначеність і ризик, визначаючи прибуток як плату, що несе суспільство за ризик підприємництва.

Одним із перших прибуток як плату за передбачуваний ризик і невизначеність став розглядати Ф. Найт (наприклад, [9]). Походження прибутку він пов'язував з підприємницькою діяльністю і вперше виділив ризик, що заздалегідь не може бути визначений і переданий страховику. На думку Ф. Найта, несення такого ризику є функцією підприємця, а одержання прибутку є особливою винагородою за прийняття рішень в умовах невизначеності.

У результаті нового підходу Ф. Найта і Й. Шумпетера, прибуток став трактуватись не тільки як оплата праці управління, а й як оцінка особливих підприємницьких талантів, які здатні адаптуватися до потреб динамічного розвитку приватнопідприємницької діяльності. Це означало перелом у теоретичному підході до сутності прибутку, він став розглядатися як потужний творчий фактор, що забезпечує розвиток економіки.

Наступний розвиток теорії прибутку полягав у її доповненні й збагаченні шляхом оцінки ролі тих чи інших факторів або суб'єктів підприємницької діяльності в походженні прибутку.

Наприклад, П. Самуельсон виділяє такі фактори отримання прибутку: прибуток як імпліцитний дохід – доходи на фактори виробництва, тобто орендна плата, рента, заробітна плата; прибуток як винагорода за ризик – при розрахунку прибутку необхідно враховувати різноманітні види ризику; прибуток як винагорода за нововведення – цей вид прибутку складається із доходів від нововведень і винаходів (його ще називають шумпетеріанським) [10, с. 245].

У працях вітчизняних економістів прибуток розглядається як категорія суспільно-економічної формації, що виражається, по-перше, у формі й частині вартості додаткового продукту, і, по-друге, як специфічна категорія, що оцінює ефективність виробничо-комерційної діяльності.

Так, наприклад, у підручнику [11] прибуток – це та частина виручки, яка залишається після відшкодування всіх витрат на виробничу й комерційну діяльність підприємства [11, с. 449]. Як джерело формування прибутку виділяються: а) продаж (реалізація) продукції (послуг); б) продаж іншого майна; в) позареалізаційні операції.

Сучасний російський економіст В. П. Кодацький вважає: "Прибуток є перевищенням оптової ціни продукції над витратами на її виробництво й реалізацію, або перевищенням виторгу від реалізації над повною собівартістю продукції" [7, с. 7]. Як джерело виникнення прибутку економіст називає виробничу діяльність суб'єкта господарювання.

В. В. Ковальов під прибутком у ринковій економіці розуміє винагороду за використання специфічного фактора виробництва – підприємництва. Підприємництво є специфічним чинником, тому що на відміну від капіталу й землі – невливи-ме й не виступає в матеріально-речовинній формі [12].

Відомий економіст І. О. Бланк дає таке визначення прибутку: "Прибуток – виражений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності, що становить різницю між сукупним доходом і сукупними витратами у процесі здійснення цієї діяльності" [13, с. 15]. Таким чином, І. Бланк акцентує увагу на співвідношенні ризику й доходу у своєму визначенні прибутку.

Г. В. Савицька прибутком називає частину доданої вартості, що одержує підприємство після реалізації продукції як винагороду за вкладений капітал і ризик підприємця [14, с. 502]. При цьому вона відзначає, що чистий дохід приймає форму прибутку лише після реалізації продукції.

Таким чином, розглянувши еволюцію уявлень про категорію "прибуток" можна відзначити, що з розвитком економічних відносин змінюється й сутність прибутку, розширюється можливість, варіанти його отримання. Відповідно, змінюються і поглиблюються погляди на це поняття. Сьогодні виділяють досить різноманітні джерела походження прибутку, фактори його формування тощо.

На думку автора, прибуток – це економічні відносини, які відображають особливий вид, що одержується в результаті ефективної інноваційної діяльності, проведення ризикових проєктів, використання підприємницьких талантів і навичок у процесі здійснення господарської діяльності, який існує у грошовій формі і повністю готовий до розподілу.

Проведений аналіз свідчить, що більшість вчених XVIII – XIX ст. проблема прибутку цікавила, насамперед, з позиції джерел його створення. З кінця XIX ст. у новітніх теоріях поняття прибутку розглядається не як один з доходів на фактори виробництва, а як породження кон'юнктури, у зв'язку з чим переміщуються й акценти досліджень у даній галузі. Теоретичні положення, що були закладені Й. Шумпером та Ф. Найтом, формують основи теперішнього поняття прибутку, на якому і базують свої визначення сучасні науковці.

Література: 1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 18 ; № 19 – 20 ; № 21 – 22. – Ст. 144. 2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. С. Смит. – М. : Издательство социально-экономической литературы, 1962. – 684 с. 3. Рикардо Д. Начало политической экономии и налогового обложения. Сочинения / Д. Рикардо. – М., 1955. – Т. 1. – 260 с. 4. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Гос. Изд. полит. Лит-ры, 1961. – Т. 25; ч. 1. – 552 с. 5. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) / Й. Шумпетер ; пер.с англ. — М. : Прогресс, 1982. — 455 с. 6. Бабо А. Прибыль / А. Бабо ; пер. с фр. Е. П. Островской; общ. ред. В. И. Кузнецова. – 4-е изд., испр. – М. : Издат. группа "Прогресс"; "Универс" 1993. – 175 с. 7. Кодацкий В. П. Прибыль / В. П. Кодацкий. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 128 с. 8. Леонтьев В. Е. Формирование и использование предпринимательской прибыли / В. Е. Леонтьев. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 1994. – 161 с. 9. Knight Frank N. Risk, Uncertainty and Profit. // Frank N. Knight [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.econlib.org/library/Knight/knRUP.html>. 10. Самюэльсон П. Пол. Экономика : учебн. пособ. / Пол Самюэльсон, Вильям Нордхаус ; пер. с англ. – 16-е изд. – М. : Вильямс, 2000. – 688 с. 11. Економіка підприємства : підручник / за ред. С. Ф. Покропивного. – К. : КНЕУ, 1999. – 544 с. 12. Ковалев В. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / В. В. Ковалев, О. Н. Волкова – М. : ООО ТКВелби, 2002. – 424 с. 13. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – 2-е изд., расш. и доп. – К. : Эльга ; М. : Ника-Центр,

2002 – 749 с. – (Библиотека финансового менеджера). 14. Савицька Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г. В. Савицька. – Минск : ООО "Новое знание", 2000. – 688 с.

Стаття надійшла до редакції
27.11.2009 р

УДК 658.18

Зикова Г. С.

ОСОБЛИВОСТІ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ВУГЛЕВИДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

The features of resource-saving mining enterprises, certain basic direction which explain efficiency of processing industrial offcuts of enterprises, are investigated in the article.

Розвиток ринкових відносин в Україні сприяє становленню вітчизняних суб'єктів господарювання з орієнтацією на економічні результати господарської діяльності, що значною мірою підвищує їх економічну активність. Одним з напрямів поліпшення показників господарської діяльності є впровадження ресурсозберігаючих технологій. Істотне розширення меж використання ресурсозбереження може бути забезпечене тільки шляхом цілеспрямованої мотивації суб'єктів господарювання до здійснення ресурсозберігаючих заходів, тобто практичної реалізації найважливішої функції управління і самоврядування. Ці заходи дозволяють знизити витрати, підвищити рентабельність виробництва, поліпшити соціально-економічні показники й екологічну ситуацію в регіоні.

У сучасних умовах ресурсозбереження стає одним з найбільш надійних і відносно маловитратних способів виходу із ситуації, що склалася. При цьому на макро- і мезорівнях повинна розроблятися державна та регіональна стратегія ресурсозбереження, а на рівні підприємства (мікрорівень) – тактика ресурсозбереження. Вона може ґрунтуватися на заходах щодо економії матеріальних ресурсів. Використання операційного аналізу свідчить, що економія на змінних (матеріальних) витратах сприяє розширенню зони комерційної безпеки, але меншою мірою, ніж інші фактори.

В останні роки стали очевидними несприятливі екологічні наслідки недостатньо продуманого закриття вугільних підприємств. Через недотримання природоохоронного законодавства при закритті вугільних шахт відбулися значні зміни геологічного і гідрологічного характеру [1 – 3]. Припинення роботи водовідливного устаткування призвело до підтоплення значних територій, забруднення підземних і поверхневих вод, просідання ґрунту. Дотримання термінів виконання природоохоронних заходів, передбачених проєктами ліквідації шахт, галузевими органами не забезпечується.

Поліпшення стану навколишнього середовища потребує забезпечення комплексного вирішення проблем координації. У Донбасі, наприклад, необхідно: відтворити систему профілактики самозаймання і гасіння породних відвалів шахт і вуглезбагачувальних фабрик, розробити і впровадити комбіновані методи приглушення оксидів азоту на котлоагрегатах електростанцій, забезпечити повне очищення коксового газу від сірководню і т. п. Така координація в регіонах здійснюється, але необхідно удосконалювати її форми, підвищити ефективність за рахунок підприємницької діяльності.